

This article gives an analysis of the foundations of the formation and development of innovative activity as a system, in interaction with other systems, performed a multivariate classification of models of NIS with taking into account specific regulation, development and integration of innovation systems.

Key words: *National innovation system, innovative activity, model of innovation system, internal integrity, external integration.*

Надійшло 7.02.2012.

УДК 330.101:001.8

О.П. Атамас

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТЕРМІНА «ІНФРАСТРУКТУРА»

У статті розглядаються теоретичні обґрунтування терміна «інфраструктура», дається характеристика його змісту, вносяться пропозиції щодо його практичного застосування в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: *інфраструктура, виробнича інфраструктура, соціальна інфраструктура, агропромислове виробництво.*

Постановка проблеми. Термін «інфраструктура» останнім часом став досить популярним, але його зміст трактується по-різному як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-економістами. Навіть складові цього слова – «інфра» (infra) та «структура» (structure) в англійській мові мають по декілька значень: інфра – нижче, під; структура – 1) будівля, будова, споруда; 2) структура, взаєморозташування, обладнання [1, с. 371, 718]. Тож не дивно, що різні автори термін «інфраструктура» розуміють, пояснюють і вживають у різних значеннях.

Мета дослідження. Виходячи з того, що суть будь-якої економічної категорії, а отже, і її використання, об'єктивно передбачає розкриття понятійного апарату, що конкретизує зміст такої категорії, метою цього дослідження стало вивчення та узагальнення різних підходів до визначення понять «інфраструктура» взагалі та «виробнича інфраструктура» зокрема, а особливо «виробнича інфраструктура агропромислового комплексу», і формулювання на основі такого вивчення науково обґрунтованої характеристики економічної суті цих термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все зупинимося на визначенні поняття «інфраструктура» українськими та зарубіжними авторами. Необхідно відзначити, що у більшості публікацій з цієї тематики поняття «інфраструктура» розглядається сукупно з визначеннями «ринкова», «виробнича», «аграрна», «соціальна», «товарного ринку», «аграрного ринку» тощо, але рідко хто дає узагальнюючу характеристику цього терміна. Одне з таких загальних визначень наводить С. Мочерний в «Економічній енциклопедії», коли інфраструктуру визначає як «комплекс галузей народного господарства (сфери матеріального і нематеріаль-

ного виробництва), які обслуговують промисловість і сільське господарство» [2, с. 702]. Говорячи ж про «аграрну інфраструктуру», більшість науковців визначають її як «комплекс галузей та сфер економіки, які обслуговують сільське господарство» [3, с. 74].

Отже, за цими визначеннями, до інфраструктури належать усі галузі матеріального і нематеріального виробництва, крім промисловості та сільського господарства. Тоді виникає питання, чи вважати елементами інфраструктури будівельне виробництво, пов'язане зі створенням нових виробничих потужностей для промисловості і сільського господарства (заводів, фабрик, переробних підприємств, тваринницьких комплексів, овочесховищ, тепличних господарств, зрошувальних систем тощо). А можливо, усі галузі переробної та харчової промисловості також вважати елементами аграрної інфраструктури? На ці та інші подібні питання немає однозначної відповіді.

Найбільш повно і детально визначення категорії «інфраструктура» досліджено російськими вченими В.П. Федько та Н.Г. Федько [4]. Можна погодитися з цими авторами, що інфраструктура є специфічним результатом розвитку соціально-економічної системи. Вона виникає на певній стадії розвитку суспільства як об'єктивно необхідний наслідок структурних змін в економіці. Її виникнення та розвиток зумовлені поглибленням суспільного поділу праці та пов'язаною з ним індивідуальною диференціацією властивостей господарських елементів, перерозподілом цільових характеристик, освоєнням нових територій, нових видів діяльності тощо. Усі ці процеси об'єктивно потребували створення відповідного механізму, який міг би компенсувати втрати поділу «комплексного» виробництва, пов'язував між собою результати процесу поділу праці та структуроутворення. До складу інфраструктурного комплексу економіки ці автори відносять: виробничу, соціально-побутову, інституціональну, персональну та екологічну інфраструктури [4, с. 4].

Термін «інфраструктура» вперше зустрічається у працях західних економістів початку ХХ ст. в економічному аналізі діяльності збройних сил. Цим терміном узагальнювали позначення комплексу побутових об'єктів і споруд, які забезпечують нормальну діяльність збройних сил. Тому генезис цього терміна у світовій економічній літературі прослідковується у двох напрямках: 1) у військовій справі; 2) у будівництві (фундамент, безперервний цикл будівель).

У 1940-ві роки на Заході інфраструктурою стали називати сукупність галузей, які сприяють нормальному функціонуванню матеріального виробництва. У радянській економічній літературі 1970–80-х років інфраструктуру зазвичай розглядали як комплекс галузей загального користування, метою функціонування яких є створення необхідних умов для розвитку приватнокапіталістичного підприємництва, або ж як сукупність інженерно-технічних споруд і об'єктів, що забезпечують на певній території безперервний рух потоків вантажів, людей, енергії, інформації, тобто такі матеріально-технічні умови, без яких неможливе успішне функціонування сучасних господарських підприємств.

Сучасні українські науковці визначають інфраструктуру як комплекс галузей та сфер економіки, які обслуговують виробничі підприємства. Так, доктор економічних наук П.Т. Саблук вважає, що інфраструкту-

ра — це система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, які покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку [5].

Як бачимо, серед учених-економістів немає єдності, спільної думки, точності у визначенні терміна «інфраструктура». Як правило, під цим терміном розуміють усі послуги, необхідні для створення сучасної економіки. Найбільш повне і правильне, на нашу думку, визначення інфраструктури дає російський вчений професор А.Ю. Шарипов, який вважає, що інфраструктура — це сукупність галузей і підгалузей народного господарства, які надають виробничі послуги матеріальному виробництву, забезпечують економічний обіг у народному господарстві, надають послуги і духовні блага для населення, створюють умови для охорони і відтворення навколишнього середовища [4, с. 16].

У той же час в Україні з грудня 2010 р. діє Міністерство інфраструктури, створене на базі Міністерства транспорту і зв'язку, яке спрямовує і координує діяльність державних служб авіаційної, автотранспортної, автомобільних доріг, зв'язку, морського та річкового транспорту, національного агентства з питань підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу та реалізації інфраструктурних проектів [6]. Відповідні управління створені й у складі місцевих державних адміністрацій.

Отже, наявна багатоплановість терміна «інфраструктура»: з одного боку — це вирішення завдань «тилового» забезпечення, а з іншого — це роботи та послуги, які надаються виробничо-господарським одиницям спеціальним сукупним багатогалузевим комплексом обслуговуючих підприємств, установ і організацій.

Визначаючи межі інфраструктури та виокремлюючи її із системи суспільного виробництва, необхідно мати на увазі, що її не можна розглядати як арифметичну суму галузей, які обслуговують економіку, сформованих відповідно до методики їх визначення і класифікації, яка застосовується у народному господарстві України. Під інфраструктурою не можна розуміти одну якусь узагальнюючу (спільну) галузь. Це може бути лише комплекс галузей і видів діяльності, які мають єдине функціональне призначення і характеризуються певними спільними ознаками. До цих істотних ознак і критеріїв інфраструктури значна частина дослідників відносять такі:

1) виробнича діяльність інфраструктури не створює нової натурально-речової форми продукту, а лише збільшує вартість уже створеної (з цим важко погодитися);

2) процес виробництва невіддільний від споживання корисного ефекту (це також спірне положення);

3) продукція інфраструктури, яка виступає у формі процесів, не підлягає зберіганню або складуванню [4].

З такими визначеннями важко погодитися, адже мова йде про широкий комплекс, який охоплює різні галузі, що виникли внаслідок розвитку суспільного поділу праці. Це не лише галузі індустріальної та соціальної інфраструктури, які значною мірою є продовженням виробничих процесів у сфері розподілу, обігу і споживання, а й галузі, які обслуговують ви-

робництво, споживання та розподіл суспільного продукту. Саме тому і виділяють як окремі складові поняття виробничої, соціально-побутової, інституціональної та інші види інфраструктури.

Важливою ознакою інфраструктури є її здатність і властивість бути засобом або умовою здійснення іншої діяльності, яка виступає щодо послуг інфраструктури як мета і сприяє досягненню останньої. З цього положення можна зробити два важливих висновки:

1) інфраструктура не може існувати сама по собі без свого об'єкта обслуговування, яким має обов'язково виступати яка-небудь інша діяльність (виробнича, соціальна або інституціональна);

2) між інфраструктурою і об'єктом її обслуговування завжди має існувати причинно-наслідковий зв'язок, який дозволяв би визначити характер та виміряти вплив інфраструктури на об'єкт її обслуговування.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що **виробнича інфраструктура** – це сукупність галузей і підгалузей, основними функціями яких є надання виробничих послуг і забезпечення економічного обігу в народному господарстві. До таких галузей економіки відносять:

- усі види транспорту, що обслуговують матеріальне виробництво;
- засоби зв'язку, які обслуговують виробничі підприємства та виробничі технології;
- матеріально-технічне постачання і систему просування товарів;
- заготівлю і збут сільськогосподарської продукції;
- об'єкти енергопостачання (лінії електропередач, підстанції, насосні станції, мережі водогонів, засоби газопостачання тощо);
- засоби інформаційного забезпечення галузей матеріального виробництва.

Говорячи про виробничу інфраструктуру, завжди треба мати на увазі, що в цьому випадку інфраструктура – первинна, а виробництво – вторинне. Інфраструктура – це основа, фундамент виробництва. Перш ніж організувати виробництво або розпочати будівництво, треба виконати комплекс інфраструктурних робіт: спланувати територію, підвести інженерні комунікації (електроенергію, воду, зв'язок, під'їзні дороги), побудувати склади, створити необхідні умови для персоналу тощо.

Основними оціночними критеріями якості діяльності виробничої інфраструктури є необхідний рівень і своєчасність матеріального, енергетичного та інформаційного забезпечення галузей матеріального виробництва і самого інфраструктурного комплексу безпосередньо на робочих місцях.

Соціально-побутова інфраструктура – це сукупність галузей і підгалузей, які забезпечують матеріальні та культурно-побутові умови для розміщення і нормальної життєдіяльності населення. Вона включає галузі освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, культури і мистецтва, роздрібної торгівлі і громадського харчування, житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, пасажирського транспорту, зв'язку для потреб обслуговування населення та ін.

Інституціональна інфраструктура включає установи, які забезпечують управління народним господарством міста, району, області, держави, і формується з організацій, які регулюють і спрямовують економіку, установ фінансово-кредитної та банківської системи тощо.

Розглянувши значну кількість публікацій з питання розвитку і функціонування інфраструктури, доходимо висновку, що аграрну інфраструктуру треба розглядати як комплекс галузей, що об'єднуються в три елементи: виробнича інфраструктура сільського господарства; інфраструктура аграрного ринку та сільська соціально-побутова інфраструктура. Характеристику кожного з перелічених елементів аграрної інфраструктури наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика елементів аграрної інфраструктури

Елемент	Призначення	Функції
Виробнича інфраструктура	Створення умов для організації сучасного високотехнологічного та ефективного сільськогосподарського виробництва	Своєчасне якісне та економічно обґрунтоване матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними виробничими ресурсами на прийнятних умовах: насінням, добривами, кормами, технікою, паливом, запасними частинами і ремонтними матеріалами, сільськогосподарськими знаряддями тощо; роботами з технічного обслуговування і ремонту техніки, водо- і газопостачання; надання в оренду високопродуктивних технічних засобів або виконання окремих комплексів робіт на прийнятних договірних умовах; забезпечення новітніми технологіями; інформаційне забезпечення тощо
Ринкова інфраструктура	Створення стабільних умов для забезпечення своєчасної і повної реалізації сільськогосподарської продукції за прийнятними цінами	Забезпечення належних умов первинної обробки, транспортування, тимчасового зберігання та реалізації переробним підприємствам, посередникам (оптовикам) або кінцевим споживачам виготовленої сільськогосподарської продукції, створення умов для її часткової переробки безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах
Соціально-побутова інфраструктура	Створення належних умов для задоволення побутових, освітніх, соціально-культурних та інших життєвих потреб сільського населення	Створення відповідних житлово-комунальних умов, розвиток системи сучасних сільських доріг, транспортного (у т. ч. пасажирського) обслуговування, закладів дошкільної, шкільної та професійної освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування, торгівлі і громадського харчування, культури, спорту тощо

Лише комплексний розвиток усіх перелічених в табл. 1 елементів аграрної інфраструктури може забезпечити стабільне зростання виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток сільських поселень.

Висновки. Термін «інфраструктура» за походженням та практичним використанням багатоплановий: з одного боку — це вирішення завдань житлового забезпечення діяльності збройних сил, а з іншого — це роботи та послуги, які надаються виробничо-господарським одиницям спеціалізованим багатогалузевим обслуговуючим комплексом загального призначення.

Інфраструктура є специфічним етапом розвитку соціально-економічної системи. Її виникнення і розвиток є результатом структурних змін в економіці, зумовлених поглибленням процесів суспільного поділу праці, диференціацією виробничих процесів, виникненням нових сфер діяльності, нових продуктів, послуг тощо. До складу інфраструктурного комплексу економіки відносять: виробничу, соціально-побутову, інституціональну, персональну та екологічну інфраструктуру.

Виробнича інфраструктура — це сукупність галузей і підгалузей економіки, основними функціями яких є надання виробничих послуг та забезпечення економічного обігу в народному господарстві. До неї відносять усі види виробничого транспорту і зв'язку, матеріально-технічне, енергетичне, інформаційне забезпечення, заготівлю і збут сільськогосподарської продукції.

Безпосередньо у складі аграрної інфраструктури необхідно виділити і розглядати окремо три її елементи: виробничу, ринкову та соціально-побутову інфраструктуру. Стан і перспективи розвитку кожного з цих елементів аграрної інфраструктури потребують подальшого поглибленого вивчення і узагальнення.

Список використаної літератури

1. Мюллер В.К. Новый англо-русский словарь / В.К. Мюллер, В.Л. Дашевская, В.А. Каплан и др. — 8-е изд. — М.: Рус. язык, 2001. — 880 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / ред. кол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — Київ: Вид. центр «Академія», 2000. — 864 с.
3. Трещов М.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / М.М. Трещов // Економічний простір. — 2009. — № 24. — С. 73–82.
4. Федько В.П. Инфраструктура товарного рынка: учебник / В.П. Федько, Н.Г. Федько. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 512 с.
5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практ. посіб. / за ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 556 с.
6. Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/ Міністерство_інфраструктури_України](http://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_інфраструктури_України)

В статье рассматриваются теоретические обоснования термина «инфраструктура», дается характеристика его содержания, вносятся предложения по его практическому использованию в агропромышленном производстве.

Ключевые слова: инфраструктура, производственная инфраструктура, социальная инфраструктура, агропромышленное производство.

This article is about the theoretical justification of the term «infrastructure», a characteristic of its content and practical use of infrastructure in agricultural production.

Key words: infrastructure, industrial infrastructure, social infrastructure, agro-industry.

Надійшло 14.02.2012.